

Dubrovački sveti Vlaho – parac grada podno Srđa

Baština je važan činitelj narodnoga identiteta, ali i onoga individualnoga, osobnoga. Premda globalizaciji lako popuštamo i lijeno joj se priklanamo, baštinu gotovo nitko neće proglasiti nadidenom. Ona u svima budi čežnju, priziva pretke, a često doziva i žuđeno djetinjstvo upomoć zahtjevnoj odraslosti. Zovemo je još i djedovinom ili očevinom, riječima koje odčitavaju činjenicu da je riječ o nečemu što su nam predci ostavili na čuvanje, a to znači da će bez naše brige biti izvan nadzora, bez skrbnika, izgubljena kao siročić među nepoznatima.

Dubrovački je govor prije nekoliko godina ponosno zauzeo mjesto na popisu zaštićenih kulturnih nematerijalnih dobara koji sastavlja Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Sama ta činjenica ne podrazumijeva niti olakšava njegovo čuvanje, pa ni zapisivanje ili pohranjivanje (za znanstvene ili druge svrhe). Nasreću, u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje dubrovačkim se govorom bavimo i posredno (u okviru bavljenja poviješću hrvatskoga jezika) i izravno (izradom jezičnih monografija posvećenih u cijelosti tomu govoru)¹.

Dubrovčani su tisuću i sedamstotu obljetnicu zaštitnikove – parčeve mučeničke smrti obilježili cjelogodišnjom manifestacijom – *Godinom svetoga Vlaha*. Tijekom te, 2016., godine svoj su prinos dali mnogobrojni umjetnici, kulturnjaci, novinari i znanstvenici. U Institutu je izrađena knjižica pojmova povezanih sa svetcem i Festom – *Libro od svetoga Vlaha*.

Njezini su autori, Ivana Lovrić Jović i Željko Jozić, osim rječničkoga dijela, u kojemu se pregledno prikazuju naglašene dubrovačke riječi, u knjigu uvrstili i fonološki opis predstavljenoga vokabulara te njegovu detaljnu leksičku analizu.

Ovom prigodom prikazat će se dio vokabulara najuže vezanoga za svetca i za svečanost njemu u čast – *Festu od svetoga Vlaha*, koja se održava početkom veljače.

¹ Takve dvije potpisuje autorica: *O starome dubrovačkom govoru – nazbilj. Jezična analiza dubrovačkih franjezarija*, iz 2014., i *Ja, Krsto Lučin Dubrovčanin, činim ovi testamenat... Jezična analiza dubrovačkih oporuka iz 17. i 18. stoljeća s transkripcijom i rječnikom*, iz 2015., obje u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Prije svega nekoliko riječi valja posvetiti samomu kršćanskom imenu *Vlaho* i njegovim inačicama u drugim krajevima i narodima. Dok su ostali katolici ime toga svetca preuzeli iz latinskoga lika *Blasius* (prema čemu i hrvatski *Blaž*, talijanski *Biaggio*, španjolski *Blas*), Dubrovčani su njegovo ime izveli iz bizantskoga grčkog lika *Vlasios* te je, nakon što je otpao nastavak *-os*, ostao lik *Vlasi*, sa završetkom koji je neobičan u hrvatskome jeziku. Od 13. do polovice 18. stoljeća u nominativu preteže upravo lik *Vlasi*. Štoviše, u dijelu korpusa s dubrovačkim oporukama iz 17. i 18. stoljeća nijednom se ne pojavljuje današnji lik s osnovom *Vlab-*. U dubrovačkoj se okolini donedavno moglo čuti u *Svetijeh Vlasi*, o *Svetijem Vlasima*, kao da je riječ o množini. Godine 1751. prvi je put posvjedočen lik *Vlaho*, kako svetčevo ime glasi i danas. Lik je nastao (analoškim putem) kao jednina lika *Vlasi*.

Slijedi opis Feste izrečen dubrovačkim govorom.

Festa sv. Vlaha pada na dan tri febrara. Samoj Festi prethodi blagdan Kandelore. Na dan Kandelore, u tri ure pobje, otvara se Festa s himnom sv. Vlaha, na taraci od Sponze čitaju se čestitke Dubrovčana iz cijeloga svijeta, onih koji nijesu u Gradu, onih koji navegavaju po svjetskim morima, a čeli bi bit u svome gradu. Iza čestitaka slijedi puštanje golubica. Mala djevojčica obučena u konavosku nošnju pušta iz svoga košičića bijele golubice da polete u slobodu.

Nakon golubica čeljad ide na grlićanje u crkvu našega parca, koja je sva inkorunana lovorikom i rasvijetljena bumbetama. Taj se obred izvodi s dvije isprepletene svijeće kojima se blagosivlja grlo vjernika. Svećenik s dvije svijeće prilazi vjerniku i moli: "Po zagovoru svetog Vlaha, biskupa i mučenika, oslobodio te Bog od bolesti grla i od svakoga drugoga zla!" Ovaj se blagoslov temelji na prastaraj predaji po kojoj je sv. Blaž svojim blagoslovom spasio dječaka kome je u grlu zapela drača.

Cijeli je grad u ruhu od Feste. S obje bande Straduna stavljeni su visoki standali s crveno-modrim dubrovačkim bandjerama, na Orlandu bijeli dubrovački barjak sa slikom sv. Vlaha. Prije su se stavljale i strate po funjestrama.

Na sam dan sv. Vlaha, rano ujutro ulaze u grad trombunjeri i na Peskariji pucaju iz svojih trombuna, najavljuju Festu. S istočnog ulaza u grad dohode Konavljani i Župljani sa svojim barjacima, a sa zapadnog ulaza dolaze barjaci iz Dubrovačkog primorja i ostalih mjesta, svaki s barjakom iz svoje župe.

E, sad se na Pilama vijaju barjaci, a tamo su i festanjuli, svjetovni organizatori Feste. Uvijek su izabrana dva festanjula. Jedan mora bit kapetan, a drugi obrtnik. Oni su obučeni u crne vestite i kapute od feste, s crnim klobucima

i bijelim svilenim šalpama. U proćesijun uvijek idu svi dosadašnji festanjuli, svi tako lijepo ubučeni. Tad se ide ispred crkve sv. Vlaha poklonit parcu i onda u Gospu na svećanu misu.

Iza poćinje proćesijun. Sve su funjestre rastvorene i ćeljad gleda proćesijun, broji barjake, gleda relikvije i moći sv. Vlaha.

Puk stoji s obje bande Straduna i prilazi za poljubit moći svoga parca.

Nakon proćesijuna ide se na objed. Obićaj je da se jedu šporki makaruli ili pastić. Nekad nije bilo skladno kuhat na dan Feste, pa bi se dan prije skuho toć tako da bi se na sam dan Feste skuhali samo makaruli. Obavezno je bilo neko lijepo slatko, najćešće torta od skorupa.

Posje objeda obićaj je da se igra tombula. Na Sponzi se vade i viću numeri i zbijaju razni škerci. U neka prijašnja vremena naši su seljaci poslije tombule, krušni i rušni, uz lijericu, u kolu, balali Linda do mraka.

U nastavku će se predstaviti dubrovaćke rijeći, pri ćemu će se uglavnom slijediti redoslijed njihova pojavljivanja u tekstu.

Rijeć *festa* posuđenica je iz talijanskoga (talijanski *festa*), a u dubrovaćkome se govoru potvrđuje u dvama znaćenjima: ‘blagdan’, npr. u *Festa od svetoga Vlaha*, ali i ‘slavlje, veselje’, iz pera Marina Držića – *Ne imaju traja brijeme u love, igre, bofune, feste*. Naziv za *veljaću* u Dubrovniku međunarodna je inaćica latinskoga podrijetla – *febrar*. Rijeć *Kandelora* istoznaćnica je standardnojezićnoga imena blagdana *Svijećnica*, *Oćišćenje Blažene Djevice Marije*. Dolazi od talijanskoga imena *Candelora*, u kojemu *candela* znaći ‘svijeća’. Od prijedložnoga izraza *po objedu* nastala je rijeć *pobje* ‘popodne’. Za *terasu* potvrđen je oblik *taraca* prema talijanskome *terrazza*.

O dubrovaćkim se pomorcima kaće da *navegavaju* – rijeć je posuđenica prema talijanskome *navigare* odnosno venetskome *navegar*, a znaći ‘ploviti’.

Umanjenica od *koš* u dubrovaćkome se govoru ostvaruje u nekoliko inaćica: *košic/košić/košićić*. U predstavljenome se tekstu potvrđuje s posljednjom u nizu – *košićić*.

Glagolska imenica *grlićanje* oznaćuje ‘obred koji se vrši za vrijeme svetkovine u ćast svetca i za koji se vjeruje da štiti od bolesti grla’. Tvori se od glagola *grlićat(i) se* (‘pristupiti obredu grlićanja’).

Rijeć *parac* ‘zaštitnik’ zaslućuje dulje objašljenje jer nije oduvijek jednoznaćna kao danas kad se potvrđuje u apozicijskoj slućbi uz svetćevo ime. Dubrovaćke oporuke iz 17. i 18. stoljeća ćešće potvrđuju njegov mocijski parnjak *parćica* u znaćenju ‘zagovornica, svetica zaštitnica’. U tim se pismima svetćeva crkva spominje veoma ćesto, gotovo u svakoj oporuci, no nikada uz ime toga svetca nije potvrđen leksem *parac*, nego samo latinizam *protektur* – u *crkvu svetoga Vlasi našega protektura* – dok je *parac* posvjedoćen iskljućivo u pravnome znaćenju kao ‘branitelj, odvjetnik’, pa se odnos dviju spomenutih rijeći

u leksičkoj analizi dubrovačkih oporuka nije držao ni sinonimnim. Poslije se ustalilo današnje značenje (*Sveti Vlaho parac je Dubrovnik.*), a ostala su pala u zaborav.

Talijanska riječ *incoronata* dala je dubrovačku posuđenicu *inkorunana* sa značenjem okićen, a istoga je ishodišta i riječ *bumbeta* (talijanski *bombetta*) za žarulju.

Crkva se, među ostalim, kiti i *lovorikom*. Toj je latinskoj posuđenici etimon *Laurus nobilis* i znači 'lovor'. Talijanska riječ *banda* nije, osim naglasne, doživjela promjenu u svojoj dubrovačkoj inačici *banda* ('strana'). Riječ s dvjema fonološkim inačicama, mladom – *stando* i starijom – *standal*, dolazi od talijanske imenice *stendardo*, a označuje 'visoki jarbol za zastavu (npr.) na Orlandovu stupu ili duž Straduna za vrijeme svečanosti'. Posuđenica *bandjera* nastaje od talijanskoga *bandiera*, a potvrđuje se u značenju 'zastava'.

Neslužbeno ime *Stradun* talijanizam je od etimona *stradone* ('uličetina'). Njime se imenuje središnja dubrovačka ulica, pjesničkim jezikom – aorta, službenoga naziva Placa.

Talijanizmi *trombun* ('sprava za pucanje tijekom javne svečanosti, duže ili kraće cijevi, u vrhu produžene') i *trombunjer* ('osoba koja puca iz trombuna') ishodište nalaze u talijanskoj riječi *trombone*.

Latinizmom *strata* (< *stratum*) naziva se 'grimizno platno koje se vješa ispod prozora u vrijeme Feste'. Riječ kojom se označuje prozor u dubrovačkome je govoru *funjestra*, a potječe od starodubrovačkoga oblika *fonestra*, iz kojega je pseudojekaviziranjem već u 16. st. nastao današnji oblik *funjestra*. Glas *o/u* na mjestu ishodišnoga *-e-* od latinskoga *fenestra* tumači se utjecajem prethodnoga zubnounsnenika, što je dalmatoromanska značajka koja se ne nalazi u ostalim romanskim govorima.

Toponim *Peskarija* naziv je za predio na kojemu je bila ribarnica, što talijanski etimon (talijanski *pescheria*) te posuđenice i znači. Značenje se do danas proširilo na 'predio u dubrovačkoj jezgri na kojemu je nekada bila ribarnica, šire shvaćeno kao cijela gradska luka'.

Zapadno zagrađe povijesne jezgre još od 14. stoljeća nosi naziv *Pile*. Nastaje od grčke riječi *pylai*, značenja 'vratnik, put, prolaz'. Prije nego što je zasut današnji Stradun, to je i bio ulaz u grad. Prvi se put taj toponim spominje u latinskome spisu iz 14. st.

Slijedeći načelo prikazivanja dubrovačkih leksema iz navedenoga teksta po redoslijedu njihova pojavljivanja, dolazimo do glagola *vijat(i)*. Taj je glagol potvrđen u značenju 'zamahivati čime tako da se u zraku pokreće na različite strane'.

Jedna od najvažnijih riječi, govori li se o Festi, zasigurno jest *festanjuo*, s mladom i rjeđom fonološkom inačicom *festanjo*. Ta romanska posuđenica ima značenje 'priređivač i predvodnik Feste', a njezin se put od ishodišnoga latinskog oblika *festariolus* do

.....
 Neslužbeno ime *Stradun*
 talijanizam je od etimona
stradone ('uličetina'). Njime se
 imenuje središnja dubrovačka
 ulica, pjesničkim jezikom – aorta,
 službenoga naziva Placa.
 .....

dubrovačke inačice može tumačiti, između ostaloga, glasovnom promjenom disimilacije kojom glasovi *r-l* (*festariolus*) prelaze u *n-l* (*festanjul*), a dočetno se *-l* naknadno i vokalizira (*-o*). Prema Petru Skoku to je dalmatoromanski leksički ostatak (u talijanskome je dalo *fastaiuolo*), značajka izumrloga dalmatskog (raguzejskog) jezika u Dubrovniku. Osnovna riječ *fešta* ('svetkovina'), odnosno latinski pridjev *festalis*, od koje je izveden dubrovački oblik *festanjuo*, nalazi se u svim zapadnim romanskim jezicima, ali dubrovačkoj romanskoj izvedenici (nastaloj disimilacijom) drugdje nema traga.

Za *odijelo* dubrovački govor potvrđuje posuđenicu *vestit*, od talijanske riječi *vestito*, dok za *šal* ima *šalpa*, od talijanske zastarjelice *scialpa*.

Talijanizam *pročesijun* ('ophod i svečana molitva vjernika pod vodstvom svećenika') u dubrovačkome se govoru potvrđuje u muškome i u ženskome rodu, a nastaje od talijanskoga *processione*, latinskoga *processio*. U novijim se tekstovima potvrđuje i oblik *procesija*:

Procesija se ove godine, jer je crkva male braće uzela ulogu katedrale, uputila iz klaustara fratara crnih, oko fontane, pa priko Place do Sv. Vlaha.

Dvorječni naziv za dubrovačko jelo *šporiki makaruli* tvoren je od pridjeva *šporak* 'prljav', nastaloga od talijanske riječi istoga značenja – *sporco* (u nazivu jela vjerojatno stoga što je tjestenina tek umrljana mesnim umakom). Imenica s dvjema fonološkim inačicama *makaruo/makaro* ostvaruje se uglavnom u množinskome obliku – *makaruli*. Podrijetlo vuče iz istoga jezika, talijanski *maccheroni*, mletački *macaroni*, a označuje 'vrstu tjestenine, dugu, debelu i šuplju tjesteninu'.

.....
Parac danas znači 'zaštitnik':
Sveti Vlaha je parac Dubrovnika.
 .....

Drugo, manje poznato i zastarjelo jelo jest *pastić* ('jelo na bazi punjene tjestenine, pečeno u pećnici'). Riječ potječe od talijanske istovrijednice *pasticcio*. Iz mletačkoga dolazi riječ *toč* (mletački *tocio*) za 'sitno izrezane komadiće mesa pripremljene s masnoćom, lukom i drugim začinima, pirjane u

vlastitome soku s dodatkom malo vode koji gotovi služe za prelijevanje tjestenine, riže, knedla i slično'.

Za broj Dubrovčani kadšto posegnu za talijanizmom *numer* (talijanski *numero*), a isti je jezik iznjedrio i posuđenicu *škerac* (talijanski *scherzo*) u značenju 'šala'.

Lijerica je 'glazbeni žičani instrument iz okolice Dubrovnika' uz koji je moguće i plesati, što u korpusu potvrđuje talijanizam *balati* (talijanski *ballare*).

Ovo i slična prisjećanja na govor naših predaka koji se dijelom zadržao i u govoru starijega naraštaja ima više ciljeva. Jedan od važnijih jest taj da se neke riječi spase od pasivnoga nostalgičnog prisjećanja te da iz *škrabice* zastarjelica prijeđu u onu oživljenica.